

ОВСЯННИКОВА О. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри організації судових
та правоохоронних органів
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.962

ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ ЯК ЧИННИК, ЩО ВПЛИВАЄ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЩОДО СУДОВОЇ ВЛАДИ

У статті досліджується доступність правосуддя як чинник, який має вплив на формування громадської думки про судову владу, що є особливо актуальним в умовах проведення судово-правової реформи в Україні. У статті, враховуючи здобутки досліджень різних часів і спираючись на норми міжнародно-правових актів та національного законодавства України, аналізується доступність правосуддя як принцип організації та діяльності судової влади, сутність якого полягає у відсутності фактичних і юридичних перешкод для звернення зацікавлених осіб до суду по захист своїх прав. Розкривається зміст категорій «доступність правосуддя» та «доступ до правосуддя», досліджується стан забезпечення права особи на доступ до правосуддя. Виокремлюються основні елементи доступності правосуддя та робиться висновок, які фактори, що визначають доступ до правосуддя, впливають на формування громадської думки про судову владу.

Ключові слова: доступність правосуддя, доступ до правосуддя, судова влада, громадська думка, судовий захист.

В статье исследуется доступность правосудия как фактор, который оказывает влияние на формирование общественного мнения относительно судебной власти, что является особенно актуальным в условиях проведения судебно-правовой реформы в Украине. В статье, учитывая исследования разных времен и опираясь на нормы международно-правовых актов и национального законодательства Украины, анализируется доступность правосудия как принцип организации и деятельности судебной власти, сущность которого заключается в отсутствии фактических и юридических препятствий для обращения заинтересованных лиц в суд за защитой своих прав. Раскрывается содержание категорий «доступность правосудия» и «доступ к правосудию», исследуется состояние надлежащего обеспечения права личности на доступ к правосудию. Выделяются основные элементы доступности правосудия и делается вывод, какие факторы, которые определяют доступ к правосудию, влияют на формирование общественного мнения относительно судебной власти.

Ключевые слова: доступность правосудия, доступ к правосудию, судебная власть, общественное мнение, судебная защита.

The article explores the availability of justice as a factor that influences the formation of public opinion on judicial power, which is especially relevant under conditions of judicial-legal reform process in Ukraine. The article, taking into consideration various research made at different time periods and the norms of international legal acts

and Ukrainian national legislation, analyzes the accessibility of justice as a principle of judicial power organization and operation, the essence of which is absence of factual and legal obstacles for interested parties to access the court for the protection of their rights. The article defines terms “accessibility of justice” and “access to justice”, studies the state of provision of the judicial access right. Major elements of accessibility of justice are determined and a conclusion is made regarding which factors, that define access to justice, influence the formation of public opinion on judicial power.

Key words: *accessibility of justice, access to justice, judicial power, public opinion, legal defense.*

Вступ. Метою сучасного етапу судово-правової реформи є комплексне реформування судової системи відповідно до міжнародних стандартів, забезпечення незалежності суддів і спрощення процедури доступу громадян до правосуддя, адже право людини на судовий захист – основоположне, конституційне право. І саме на державі лежить обов’язок забезпечити своїм громадянам ефективний засіб юридичного захисту та право на справедливий суд згідно з Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Чітке і недвозначне законодавче врегулювання суспільних відносин, що пов’язані з правами особи, – це необхідна передумова додержання відповідних прав, а в разі їх порушення – запорука санкціонованого та регламентованого державою захисту. Повною мірою це стосується і гарантій реалізації права на звернення до суду, невід’ємною складовою частиною якого є доступ до правосуддя. Звичайно, лише формальне проголошення прав і свобод людини не має суттєвої практичної значущості без наявності правового механізму забезпечення цих прав і свобод, без розвиненої системи конституційних та інших правових гарантій їх реалізації. Українське суспільство сьогодні вимагає ефективного, доступного, прозорого та сучасного судочинства. Такі прагнення безумовно вимагають змін і розвитку судової системи, її реформування.

Одним з основних завдань проведення судово-правової реформи є формування позитивного іміджу судової гілки влади в очах суспільства. Як свідчать численні наукові дослідження, а також проведені соціологічні опитування громадськості та професійних суддів, для успішного виконання судовою системою своїх завдань необхідним є дотримання принаймні таких умов. Так, варто прагнути до того, щоб у суспільстві було ясне, чітке й однакове розуміння природи суду, його ролі у механізмі держави; у населення держави повинна існувати абсолютна довіра до суддівського корпусу; органи судової влади повинні мати відповідне кадрове та матеріальне забезпечення; судова система має бути доступною для тих членів суспільства, які її потребують; діяльність судів має відрізнятися ясністю і прозорістю; процесуальне законодавство повинне містити досконалий механізм виправлення судових помилок [1].

Сьогодні ми можемо спостерігати доволі низький рівень довіри громадськості до судової гілки влади, що, безумовно, вимагає від держави здійснення невідкладних дій. На думку провідних науковців, основними заходами, які можуть слугувати підвищенню рівня довіри суспільства до правосуддя, можуть бути:

- 1) підвищення прозорості процедури добору на посади суддів і застосування до суддів дисциплінарної відповідальності;
- 2) підвищення якості правосуддя, складовими частинами якої є здійснення правосуддя високопрофесійними судьями, на підставі якісного законодавства та наявної прогнозованої (усталеної) практики застосування правових норм;
- 3) забезпечення відкритості інформації про систему правосуддя, принципів і засад її діяльності, про хід і результат певних судових процесів;
- 4) забезпечення доступності правосуддя;
- 5) забезпечення ефективності виконання судових рішень тощо.

Постановка завдання. У рамках наукової статті, враховуючи здобутки досліджень різних часів і спираючись на норми міжнародно-правових актів та національного

законодавства України, ми зупинимось на аналізі такого чинника, котрий впливає на формування позитивного ставлення громадськості до судової влади, як доступність правосуддя, що є особливо актуальним в умовах проведення судово-правової реформи в Україні.

Проблема права на доступ до правосуддя має складний міждисциплінарний, міжгалузевий характер. Так, питання доступності правосуддя досліджувались у працях таких вчених-юристів, як: Ю.П. Аленін, О.Т. Боннер, В.І. Галаган, О.П. Герасимчук, В.Г. Говчаренко, В.В. Городовенко, О.В. Капліна, В.В. Комаров, О.П. Кучинська, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, І.В. Назаров, В.Т. Нор, О.М. Овчаренко, М.А. Погорельський, В.О. Попелюшко, С.В. Прилуцький, В.А. Рязановський, Н.Ю. Сакара, В.М. Сидоренко, О.Г. Шило, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська та ін. Роботи цих і багатьох інших вчених мають істотне значення для подальшого дослідження проблематики права особи на доступ до правосуддя. Однак варто зазначити, що теоретична розробка багатьох аспектів вказаної проблеми має дискусійний характер. Окрім цього, малодослідженим залишається питання впливу на формування громадської думки про судову владу стану належного забезпечення права особи на доступ до правосуддя. Все це визначає актуальність дослідження вказаного питання.

Результати дослідження. Правосуддя та доступ особи до нього – одне з найвизначніших досягнень сучасної цивілізації, одне з засадничих прав, які повинна забезпечити демократична держава. Питання доступності правосуддя неодноразово ставало предметом наукових дискусій вітчизняних і зарубіжних науковців. Аналіз різноманітних наукових джерел дозволяє зробити висновок про існування різних поглядів на правову природу і зміст доступності правосуддя як міжгалузевої категорії. Так, ще на початку ХХ ст. відомий цивіліст Є. Васьковський зауважував, що порядок судочинства повинен бути таким, щоб громадянин, який потребує захисту свого права, міг швидко і легко отримати його і водночас щоб суд, до якого звернулися, був спроможний без зайвих зусиль задовольнити законні вимоги громадян. Вчений вважав, що чим легший і коротший шлях від подання позову до винесення судового рішення, тим досконалішим є процес [2, с. 360–365]. У свою чергу, видатний російський вчений-юрист І. Фойницький вважав, що важливим завданням державної влади є обов'язок «доставити» правосуддя населенню; кожен громадянин повинен легко і швидко знаходити суд, до якого він бажає звернутися [3, с. 160].

Сучасні дослідники доступності правосуддя сходяться на тезі, що доступність правосуддя належить до інституційних принципів судової влади, які стосуються організації й діяльності судової влади в цілому. Вони відіграють роль системоутворюючих чинників, що виражають сутність судової влади та її призначення в суспільстві, служать фундаментом, на якому ґрунтується устрій судової системи і процедура вирішення судом юридично значущих справ.

Варто зазначити, що в науці разом із категорією «доступність правосуддя» використовується поняття «доступ до правосуддя», що може включати широке коло визнаних прав. У юридичній літературі ці два поняття розуміються по-різному. Так, доступність правосуддя розглядається як принцип організації та діяльності судової влади, сутність якого полягає у відсутності фактичних і юридичних перешкод для звернення зацікавлених осіб до суду по захист своїх прав. Обґрунтуванню широкого змісту принципу доступності правосуддя як засади, на якій будується судоустрій і судочинство і яка має міжгалузевий характер, присвячене спеціальне дослідження В.М. Сидоренка, в якому означений принцип розглядається як забезпечена законом можливість безперешкодно звернутися до суду і отримати судовий захист [4]. О.М. Овчаренко визначає доступність правосуддя як стан організації судової системи і юрисдикційної діяльності суду в демократичному суспільстві, який задовольняє потребу суспільства у вирішенні юридично значущих справ і відповідає закріпленій у міжнародно-правових актах вимогам [5, с. 179]. На думку Н.Ю. Сакари, доступність правосуддя є стандартом, який відбиває вимоги справедливого й ефективного судового захисту, що конкретизується в необмеженій судовій юрисдикції, належних судових процедурах, розумних строках, а також безперешкодного звернення усякої заінтересованої особи до суду [6].

Що ж стосується категорії «доступ до правосуддя», то І.М. Жаровська наголошує, що доступ до правосуддя є складовою частиною доступності права й охоплює досить широкий спектр заходів і засобів, які забезпечують можливість особі або іншому суб'єкту безперешкодно звернутися до органів правосуддя й отримати захист свого права [7, с. 11]. На думку О. Михайловського, доступ до правосуддя необхідно пов'язувати із відповідним дозволом тих, від кого належить надання можливості звернутися до правосуддя для захисту своїх прав, свобод і законних інтересів, а доступність правосуддя варто вважати однією із його засад [8, с. 40]. Отже, «доступ до правосуддя» можна визначати як зобов'язання держави забезпечувати право кожної людини на доступ до ефективних і справедливих послуг у сфері юстиції та правосуддя, що надаються своєчасно. Ці права закріплені як основоположні принципи у Конституції України та її міжнародних зобов'язаннях, у т. ч. міжнародних договорах, стороною яких є Україна.

Загальновідомо, що справедливе, неупереджене та доступне правосуддя є необхідним атрибутом правової держави. Обов'язок держави забезпечити право людини на доступ до правосуддя визнається міжнародним і європейським співтовариством та передбачається у багатьох міжнародних нормативно-правових актах. Міжнародне співтовариство через такі міжнародні організації, як Генеральна Асамблея ООН, Європейський суд із прав людини, Комітет Міністрів Ради Європи, приділяє значну увагу проблематиці права на доступ до правосуддя.

Так, Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у п. 1 ст. 6 закріпила, що кожен у вирішенні спору щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або у встановленні обґрунтованості будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, зокрема у рішенні від 04 грудня 1995 р. у справі «Белле проти Франції» (Bellet v. France), що п. 1 ст. 6 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним із аспектів яких є доступ до суду. Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права.

Європейська Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод також передбачає спеціальні гарантії права на справедливий суд та права на ефективний засіб юридичного захисту. Як зазначає Бюро з демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ, ці концепції вважаються невід'ємними складовими частинами ширшого поняття «доступу до правосуддя», яке передбачає право на доступ до ефективних, своєчасних і справедливих послуг судів та органів прокуратури. Відповідно до ст. 13 Конвенції, держави-учасниці зобов'язані забезпечити ефективний засіб юридичного захисту у разі порушення прав і свобод, визнаних у Конвенції. Держави на свій розсуд вирішують, яким чином вони виконуватимуть це зобов'язання, але ефективні засоби юридичного захисту повинні бути доступними, забезпечувати можливість відшкодування збитків і передбачати розумні перспективи успішного розгляду справи. Згідно зі ст. 6 Конвенції, право на справедливий суд включає гарантії процесуальних прав, а саме право на доступ до суду, право на виконання судових рішень і право на остаточність судових рішень. Крім того, згідно зі ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, передбачається, що «всі особи є рівними перед судами і трибуналами», а під час розгляду будь-якого кримінального провадження «кожен має право на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону».

З метою найбільш ефективного застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Комітетом Міністрів Ради Європи було розроблено рекомендації, направлені на оптимізацію доступу до правосуддя. Серед них провідне місце займає Рекомендація № R (81)7 Комітету Міністрів Ради Європи щодо шляхів полегшення доступу

до правосуддя від 14 травня 1981 р., у якій державам рекомендовано спрощувати, прискорювати та здешевлювати судовий розгляд. Тлумачення норм вказаної Рекомендації дозволяє дійти висновків, згідно з якими спрощення судового розгляду означає, що держава має забезпечити реальну можливість у доречних випадках вжити заходів щодо полегшення й оптимізації судового розгляду, спрощення, наскільки це можливо, процесуальних дій, створення умов для розуміння особою судових рішень і мотивів. Спрощення судового розгляду спрямоване також на його прискорення, яке може бути досягнуто завдяки уникненню необґрунтованого призначення процесуальних дій, що не мають практичної зумовленості або мають формальний характер. Судове провадження, окрім цього, має відбуватися у розумних, адекватних щодо обставин справи строках. Недопустимою є необґрунтована затримка процесу судового розгляду. Відповідно до прецедентної практики Європейського суду з прав людини, розумність тривалості провадження повинна оцінюватися у світлі конкретних обставин справи з огляду на складність справи, поведінку заявника та відповідних державних органів і важливість предмету спору для заявника. Критерії «розумності строку» залежать на практиці від поведінки заявника й органів державної влади, які не повинні вживати заходів для умисного затягування розгляду справи. Окрім цього, ключовим принципом гарантування особі права на доступ до правосуддя є здешевлення його реалізації. Це передусім передбачає усунення економічних перешкод доступу до правосуддя. Реалізовано вказане положення може бути шляхом впровадження державою системи правової допомоги для осіб, які перебувають у несприятливому економічному становищі, оскільки полегшення їх доступу до юридичних консультацій і юридичної допомоги сприяє усуненню перешкод доступу до правосуддя загалом. До економічних перешкод, які можуть обмежити реалізацію права особи на доступ до правосуддя, відносять також обов'язок сплати судових витрат. Економічні умови доступності правосуддя передбачають розумні судові витрати та створення процесуального механізму для надання відстрочки, розстрочки, часткового чи повного звільнення від сплати судових витрат [9, с. 40].

Заслугує на увагу також Резолюція № (78) 8 Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу і консультації від 02 березня 1978 р., у якій урядам держав-членів рекомендовано усунути економічні перешкоди доступу до правосуддя. У Резолюції наголошується, що необхідними передумовами доступності правосуддя є розумні судові витрати та створення процесуального механізму для надання відстрочки, розстрочки, часткового чи повного звільнення від сплати судових витрат. Водночас Рекомендацією № R (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення від 08 січня 1993 р. передбачено, що прийняття справи до судового провадження не має зумовлюватися обов'язковою сплатою державі перебільшеної грошової суми, а судові витрати не повинні бути перешкодою для реалізації права на доступ до правосуддя.

Аналіз вказаних міжнародно-правових актів дозволяє виділити організаційні та правові стандарти права особи на доступ до правосуддя. До організаційних стандартів варто віднести: 1) інформування громадян про засоби захисту своїх прав у суді; 2) спрощення організації процесу судового розгляду; 3) прискорення процесу розгляду справи; 4) усунення економічних перешкод доступу до правосуддя; 5) забезпечення державою суддів і судових органів необхідними матеріальними засобами для сприяння виконання ними своїх функцій. До правових стандартів деякі автори пропонують відносити: 1) передбачення в національній правовій системі механізму доступу особи до необхідних засобів судового захисту; 2) гарантування права на безоплатну правову допомогу для окремих категорій осіб; 3) заборону дискримінації права особи на доступ до правосуддя; 4) юридичну відповідальність за порушення права особи на доступ до правосуддя; 5) обов'язок враховувати прецедентну практику Європейського суду з прав людини [9, с. 41].

Численні міжнародно-правові договори і рішення міжнародних організацій підтверджують, що базові процесуальні гарантії та гарантії належної правової процедури разом із наведеними вище основними правами є невід'ємними складовими частинами всіх прав людини, а тому повинні бути захищені.

Щодо врегулювання питань доступу особи до правосуддя в нормах національного законодавства варто зауважити, що Конституцією України принцип доступності правосуддя прямо не передбачено, однак він випливає з низки її положень. Так, згідно з ч. 3 ст. 8 Конституції України, безпосередньо на підставі Основного Закону гарантується звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Ст. 55 визначає, що права і свободи людини та громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Аналогічні положення містяться і в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016р.: кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом (ч. 1 ст. 7). А ч. 3 ст. 7 визначено, що доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України. У Законі також передбачено, що підставою для утворення чи ліквідації суду є необхідність забезпечення доступності правосуддя (ч. 4 ст. 19 Закону «Про судоустрій і статус суддів»).

Отже, доступність правосуддя є закріпленою в міжнародних нормах і національному законодавстві вимогою, яка відображає загальнови́знані чинники відправлення правосуддя, до реалізації яких заохочуються або зобов'язуються держави. Дотримання цього стандарту дає можливість стверджувати, що діяльність суду з розгляду та вирішення справ і винесення рішень, яка здійснюється органами судової влади, є правосудням і забезпечує справедливий розгляд справи та поновлення порушених прав.

Досліджуючи доступність правосуддя, науковці виділяють елементи або фактори, які визначають зміст цієї категорії. Не вдаючись до детального аналізу різних підходів до цього питання, враховуючи зміст міжнародних норм і норм національного законодавства, зауважимо, що доступність до правосуддя включає такі елементи: 1) забезпечення чіткості та прозорості правосуддя з урахуванням європейських і міжнародних стандартів; 2) визначальність і пріоритетність прав та свобод людини у судовому процесі (реалізація принципу верховенства прав і свобод людини); 3) безперешкодність, доступність і прозорість права на судовий захист; 4) безперешкодність, доступність і прозорість законодавства, виходячи зі стану розвитку суспільства та держави, з урахуванням міжнародних і європейських стандартів; 5) доступність і безбар'єрність механізмів реалізації, гарантування та правової охорони права на судовий захист; 6) безбар'єрність, прозорість і доступність звернення до суду; 7) безбар'єрність, прозорість і доступність процесуальних рішень; 8) безбар'єрність, прозорість і доступність процедур оскарження процесуальних рішень; 9) безбар'єрність, прозорість і доступність процедур виконання процесуальних рішень; 10) наявність громадського контролю на усіх стадіях судового провадження [10, с. 11].

Висновки. Проаналізувавши доступність правосуддя як принцип організації та діяльності судової влади, сутність якого полягає у відсутності фактичних і юридичних перешкод для звернення зацікавлених осіб до суду по захист своїх прав, можемо дійти висновку, що основними факторами, які визначають доступ до правосуддя і впливають на формування громадської думки щодо судової влади, можуть вважатися: тривалість судових процесів; подорожчання послуг всієї юридичної інфраструктури, включаючи сферу представництва; зміну економічних умов діяльності адвокатури та нотаріату; ускладнення організації судової системи і правил судового процесу; нерозвиненість суспільних інститутів, які забезпечують юридичний захист різних груп населення [11]. Усунення цих факторів підвищить доступність правосуддя для громадськості та позитивно вплине на рівень довіри населення до судової гілки влади.

Список використаних джерел:

1. Туркіна І.Є. Судова влада як соціальний феномен. Державне будівництво. 2011. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2011_1_35.
2. Васьковський Е. Курсь гражданского процесса. М.: Изд. бр. Башмаковых, 1913. 691 с.

3. Фойницький І. Курс уголовного судопроизводства: в 2 т. СПб.: Альфа, 1996. Т. 1. 552 с.
4. Сидоренко В.М. Принцип доступности правосудия и проблемы его реализации в гражданском и арбитражном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2002. С. 36.
5. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія. Х.: Право, 2008. 304 с.
6. Сакара Н.Ю. Проблеми доступності правосуддя у цивільних справах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2006. 209 с.
7. Жаровська І.М. Доступність права: теоретико-правові проблеми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. Х., 2006. 20 с.
8. Михайленко О. Про систему елементів доступності громадян до правосуддя. Вісник Академії прокуратури України. 2007. № 3. С. 39–43.
9. Верба І.О. Міжнародні стандарти права на доступ до правосуддя: теоретико-правові засади. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2015. № 17. Т. 1. С. 39–41.
10. Мокрицька І.Я. Доступність правосуддя як шлях до забезпечення права на судовий захист у кримінальному процесі: науково-теоретичний аспект. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2015. № 1 (11). С. 10–11.
11. Соломахіна О.М. Огляд питань доступності правосуддя у сучасній науці цивільного процесуального права. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5788/Solomahina.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

ПАЙДА Ю. Ю.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

УДК 340.13:342.724

ПРАВО НА СВОБОДУ СОВІСТІ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ, ЙОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕЛІГІЙНИМИ НОРМАМИ ТА НОРМАМИ ПРАВА

У статті розкрито особливості регулювання права на свободу совісті та віросповідання. Автор звертає увагу, що зміст цього права значною мірою визначається типом правової сім'ї, до якої належить держава. У статті наголошується, що релігійні норми та норми права перебувають у нерозривному зв'язку, оскільки виступають мірами справедливості, взаємодоповнюючи один одного. Визнання та гарантування свободи совісті та віросповідання розглядаємо як загальну цінність сучасного суспільства, що гарантується нормами права.

Ключові слова: право на свободу совісті та віросповідання, релігійна норма, норма права, свобода поглядів і переконань, релігія.

В статье раскрыты особенности регулирования права на свободу совести и вероисповедания. Автор обращает внимание, что содержание данного права

